

Disaster or Development?: The Discursive Struggle over the Environment and Water Resources in Iran (A Case Study of the Chamshir Dam)

Hadi Nazari¹ | Abdollah Bicharanlou² | Mehdi Montazerghaem³ | Hadi Khaniki⁴

1. PhD Candidate, Department of Communication, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
Email: mirhadinazari@ut.ac.ir
2. Corresponding Author, Department of Communication, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.
Email: bikaranlou@ut.ac.ir
3. Department of Communication, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran. Email: mmontazer@ut.ac.ir
4. Department of Communication, Faculty of Communication Sciences, Allameh Tabatabaie University, Tehran, Iran.
Email: Hadi.khaniki@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 05 September 2025 Received in revised form: 18 February 2026 Accepted: 16 March 2026 Published online: 01 July 2026 Keywords: Argumentative Discourse Analysis, Chamshir Dam, Dam Construction, Environment, Government	Public controversies surrounding large dam construction projects in Iran have increasingly become a focal points of intense disputes between the state and its critics, including civil society actors and independent experts. These controversies constitute arenas discursive battlegrounds in which competing visions of development, environmental protection, and national interest confront one another. Focusing on the highly contested case of the Chamshir Dam, this article seeks to dissect and comparatively analyze the argumentative discourses advanced by the government and its critics. The aim is to show how each side constructs distinct narratives and argumentative logics in order to define “reality” and secure legitimacy within the public sphere. Adopting a qualitative approach and employing argumentative discourse analysis, the study draws on a combined analytical framework integrating Maarten Hajer’s concept of “storylines” with Norman and Isabela Fairclough’s “practical argumentation model.” This framework enables a systematic examination of how policy actors frame problems, justify proposed solutions, and mobilize values and assumptions within their discursive strategies. The findings reveal the emergence and confrontation of two fundamentally irreconcilable storylines. The governmental discourse promotes the storyline of “Chamshir Dam: A Key to National Development and Progress,” in which the central problem is defined as the need for effective resource management, and the dam is represented as a rational solution that promises economic development and symbolizes national capacity and progress. In contrast, the critics’ discourse constructs the storyline of “Chamshir Dam: An Impending Disaster and a Struggle to Save the Land,” framing the issue as a multidimensional crisis encompassing both environmental risks and governance failures. The Chamshir Dam controversy thus reflects a profound discursive and value-based divide between the state and segments of Iran’s civil society and scientific community. More broadly, it illustrates how concepts such as development, national interest, and even scientific authority themselves become contested terrains within environmental policy debates in contemporary Iran.

Cite this article: Nazari, H, Bicharanlou, A, Montazerghaem, M, Khaniki, H (2026). Disaster or Development? The Discursive Struggle over the Environment and Water Resources in Iran (A Case Study of the Chamshir Dam). *Community Development (Rural-Urban)*, 18 (1):201-223.

<https://doi.org/10.22059/jrd.2026.401830.668940>

Author(s) retain the copyright. Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.401830.668940>

Extended Abstract

Introduction

Public controversies surrounding large dam projects in Iran have become arenas of intense conflict between the state and its critics, including civil society actors and independent experts. These controversies are not merely technical disagreements; rather, they reflect a deeper discursive struggle over development, environmental protection, and national interest. This article examines the highly contentious case of the Chamshir Dam to explore how opposing actors construct competing narratives and argumentative logics in order to define reality and secure legitimacy in the public sphere. The study argues that the Chamshir debate is part of a broader shift in which dam-building, once widely framed as a symbol of progress and modernization, has increasingly become associated with environmental risk, governance failure, and political contestation in Iran.

Methodology

The study adopts a qualitative research design and employs argumentative discourse analysis. It uses a combined analytical framework drawn from Maarten Hajer's concept of storylines and Norman and Isabela Fairclough's practical argumentation model. This framework allows the analysis of both the narrative structure and the normative logic of the discourses under examination. The data were collected from two discourse arenas during the peak of the controversy, from Azar 1401 to Mordad 1402. The governmental discourse was based on 15 selected official and media texts, while the critical discourse was drawn from 90 tweets posted by 14 environmental activists and journalists on X. The analysis compares how

each discourse defines the problem, proposes solutions, mobilizes values, and claims legitimacy.

Findings

The findings reveal the emergence of two fundamentally opposed and largely irreconcilable storylines. On the one hand, the governmental discourse presents Chamshir Dam as a key to national development, water management, flood control, agricultural expansion, industrial growth, and electricity generation. In this discourse, the river is depicted as a resource that must be controlled and managed through engineering intervention. The dam is portrayed as a symbol of technical competence, national capacity, and progress. Positive expressions such as "transformation project," "engineering masterpiece," and "the largest RCC dam in the Middle East" are used to construct a narrative of success and necessity. Critics, by contrast, are framed as politically motivated, unscientific, or opposed to national development.

On the other hand, the critical discourse constructs Chamshir Dam as an impending environmental and governance disaster. It frames the project as a threat to land, water, agriculture, ecosystems, heritage, and public trust. Particular attention is given to the dam's location on the Gachsaran salt dome, which critics argue could lead to severe salinization and ecological damage. This discourse also emphasizes issues of opacity, poor governance, and vested interests, often referring to a "water mafia" and a pattern of repeated policy failure. Its language is marked by alarm and urgency, using metaphors such as "salt bomb," "massacre of life," and "the second Gotvand." The proposed solution is to

halt water impoundment, conduct independent scientific review, and move toward more transparent and sustainable development policies.

Conclusion

The Chamshir Dam controversy indicates that the conflict over dam-building in Iran is not limited to engineering or environmental concerns. It reflects a deeper struggle over values, authority, and the meaning of development itself. The state discourse prioritizes technical control, modernization, and national achievement, while the critical discourse prioritizes precaution, sustainability, transparency, and environmental justice. The article concludes that such controversies reveal a profound discursive divide between the state and segments of civil society and the scientific community. It further suggests

that more democratic decision-making, participatory risk communication, and openness to alternative forms of expertise are essential for addressing future environmental conflicts in Iran.

Acknowledgments: This article is derived from the doctoral dissertation of the first author, entitled “Media Discourses on the Chamshir Dam Controversy and the Development of an Environmental Risk Communication Framework,” Faculty of Social Sciences, University of Tehran. The authors would like to express their gratitude to the Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, and to the editorial team of the *Journal of Social Studies and Research in Iran* for their support and cooperation.

Conflict of Interest: According to the author’s statement, there is no conflict of interest in this article.

فاجعه یا توسعه؟: نبرد گفتمانی بر سر محیط‌زیست و منابع آب در ایران (مطالعه موردی سد چمشیر)

هادی نظری^۱ | عبدالله بیچرانلو^۲ | مهدی منتظر قائم^۳ | هادی خانیکی^۴

۱. دانشجوی دکتری، گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mirhadinazari@ut.ac.ir
۲. نویسنده مسئول، گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: bikaranlou@ut.ac.ir
۳. گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mmontazer@ut.ac.ir
۴. گروه ارتباطات، دانشکده علوم ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: Hadi.khaniki@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۶/۱۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۲۵ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۴/۱۰	مناقشات عمومی حول پروژه‌های بزرگ سدسازی در ایران، به کانون منازعات شدیدی بین دولت و منتقدان (شامل جامعه مدنی و کارشناسان مستقل) تبدیل شده است. این مناقشات، عرصه‌ای برای «نبرد گفتمانی» هستند که در آن، دیدگاه‌های بنیادین درمورد توسعه، محیط‌زیست و منافع ملی با یکدیگر به رقابت می‌پردازند. این مقاله با تمرکز بر مطالعه موردی پرمناقشه سد چمشیر، به دنبال کالبدشکافی و تحلیل مقایسه‌ای گفتمان‌های استدلالی دولت و منتقدان است تا نشان دهد چگونه هریک با ساختن روایت‌ها و منطق‌های استدلالی متفاوت، برای تعریف واقعیت و کسب مشروعیت در عرصه عمومی تلاش می‌کنند. این پژوهش با اتخاذ رویکرد کیفی و روش تحلیل گفتمان استدلالی، بر چارچوب تحلیلی ترکیبی «خط داستان» مارتن هاجر و «مدل استدلال عملی» نورمن و ایزابل فرکلاف متمرکز است. یافته‌ها نشان‌دهنده ظهور و تقابل دو خط داستان آشتی‌ناپذیر است. گفتمان دولت، خط داستان «سد چمشیر: کلید توسعه و پیشرفت ملی» را ترویج می‌کند که در آن، مسئله اصلی نیاز به مدیریت منابع تعریف شده و سد به مثابه راه‌حلی برای توسعه اقتصادی و نمایش اقتدار ملی بازنمایی می‌شود. در مقابل، گفتمان منتقدان، خط داستان «سد چمشیر: فاجعه‌ای در کمین و نبرد برای نجات سرزمین» را برمی‌سازد که مسئله را به‌عنوان «بحرانی چندوجهی» (زیست‌محیطی و حکمرانی) چارچوب‌بندی می‌کند. مناقشه سد چمشیر، بازتابی از یک شکاف عمیق گفتمانی و ارزشی بین دولت و بخش‌هایی از جامعه مدنی و علمی در ایران است که نشان می‌دهد مفاهیمی مانند توسعه، منافع ملی و علم، خود به عرصه‌هایی برای منازعه تبدیل شده‌اند.

استناد: نظری، هادی، بیچرانلو، عبدالله، منتظر قائم، مهدی، خانیکی، هادی (۱۴۰۵). فاجعه یا توسعه؟: نبرد گفتمانی بر سر محیط‌زیست و منابع آب در ایران (مطالعه موردی سد چمشیر). *توسعه محلی (روستایی - شهری)*. ۱۸(۱)، ۲۰۱-۲۲۳. <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.401830.668940>

نویسندگان حق نشر و حقوق کامل انتشار را حفظ می‌کنند.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.401830.668940>

۱. مقدمه و بیان مسئله

سازه‌های عظیمی مانند سدها که زمانی نماد بی‌چون‌وچرای پیشرفت و تسلط انسان بر طبیعت تلقی می‌شدند، امروزه به کانون مناقشات جهانی درباره‌ی الگوهای توسعه و پایداری محیط‌زیست تبدیل شده‌اند. این تحول پارادایمی، که از آگاهی فزاینده از پیامدهای محیط‌زیستی و اجتماعی پروژه‌های بزرگ زیرساختی ناشی می‌شود، با انتشار گزارش «سدها و توسعه» توسط کمیسیون جهانی سدها (کمیسیون جهانی سدها، ۲۰۰۰) برجسته شد و مشروعیت سدسازی‌های گسترده را به چالش کشید. در پی این روند، الگوهای توسعه مبتنی بر سدسازی با مقاومت‌های قابل‌توجهی از سوی جوامع مدنی و علمی در کشورهایی مانند هند، برزیل و چین روبه‌رو شدند (چس، ۲۰۲۲؛ یانگ و کالهن، ۲۰۰۷).

در ایران نیز سدسازی که از دوران پهلوی به‌عنوان بخشی از پروژه مدرن‌سازی آغاز شد (فیروز، ۱۳۹۲: ۷۵) و پس از انقلاب اسلامی به‌عنوان نمادی از خودکفایی و توانمندی ملی ادامه یافت، همواره در گفتمان رسمی دولت به‌مثابه ضرورتی توسعه‌ای بازنمایی شده است. با این حال، در دو دهه اخیر و هم‌زمان با آشکار شدن پیامدهای محیط‌زیستی برخی پروژه‌ها مانند سد گتوند، گفتمان انتقادی تازه‌ای در فضای عمومی شکل گرفته که سدسازی را نه نشانه پیشرفت، بلکه عاملی برای تخریب محیط‌زیست و منابع آبی می‌داند. این تقابل، مباحثات عمومی درباره‌ی منابع آب در ایران را به عرصه‌ای برای نبرد گفتمانی^۱ تبدیل کرده است؛ نبردی که در آن تعاریف متفاوت از واقعیت، ارزش‌ها و چشم‌اندازهای متعارض برای آینده با یکدیگر رقابت می‌کنند.

در چنین بستری، یکی از مناقشه‌برانگیزترین موضوعات سدسازی در سال‌های اخیر، بحث بر سر آگیری و بهره‌برداری سد چمشیر بوده است. از یک سو، گفتمان رسمی، پروژه را با اهدافی از قبیل «کنترل سیلاب‌ها»، «تأمین آب کشاورزی و صنعت» و «تولید انرژی پاک» معرفی می‌کند (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۲). از سوی دیگر، منتقدان با انتشار گزارش‌هایی از جمله گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس که آگیری را توصیه نمی‌کند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۱) و با هشدار درباره‌ی قرارگیری سد روی گنبد نمکی گچساران، آن را گتوند دوم دانسته و تهدیدی برای محیط‌زیست و کشاورزی پایین‌دست معرفی کرده‌اند (خبرگزاری تسنیم، ۱۴۰۱). این تقابل، که حتی به درون نهادهای سیاسی و نظارتی مانند کمیسیون اصل نود مجلس و سازمان حفاظت محیط‌زیست نیز کشیده شد، سد چمشیر را از یک پروژه عمرانی صرف، به یک «مکان معنا»^۲ و یک «عرصه‌ی منازعه»^۳ تبدیل کرد.

این مناقشه پرسشی مهم در مطالعات سیاسی و اجتماعی ایران مطرح می‌کند: چگونه در مسئله‌ای ظاهراً فنی، دو روایت کاملاً متفاوت با واقعیت شکل می‌گیرد و به شکافی عمیق میان گفتمان دولت و بخشی از جامعه مدنی و علمی می‌انجامد؟ صرف وجود دیدگاه‌های متعارض برای توضیح این وضعیت کافی نیست، بلکه باید سازوکارهای گفتمانی و استدلالی‌ای را بررسی کرد که این

^۱. Discursive Battle

^۲. Site of Meaning: مکان معنا به فضاهای فیزیکی با نمادینی اشاره دارد که صرفاً یک موقعیت جغرافیایی نیستند، بلکه به دلیل رویدادها، تاریخچه، روایت‌ها و تعاملات اجتماعی که در آن‌ها یا پیرامون آن‌ها رخ داده است، به کانون‌هایی برای تولید، تثبیت و منازعه بر سر معانی فرهنگی، اجتماعی و سیاسی تبدیل شده‌اند (کرسول، ۲۰۱۴).

^۳. Arena of Conflict

تقابل را شکل می‌دهند و بازتولید می‌کنند. مطالعات موجود در ایران، با وجود توجه به ابعاد فنی یا توصیف کلی بحران، کمتر به تحلیل نظام‌مند ساختارهای روایی، منطقی و ارزشی گفتمان‌های رقیب در چنین مناقشاتی پرداخته‌اند. این مقاله با تمرکز بر مطالعه موردی سد چمشیر این خلأ را جبران می‌کند. هدف اصلی پژوهش، تحلیل مقایسه‌ای گفتمان‌های استدلالی دولت و منتقدان در تعریف واقعیت و کسب مشروعیت است تا از این طریق، دلایل شکل‌گیری و تداوم این شکاف گفتمانی در سیاست‌گذاری‌های کلان محیط‌زیستی ایران روشن شود.

به این ترتیب، مقاله به پرسش‌های زیر پاسخ می‌دهد: خط داستان‌های اصلی و رقیب در مناقشه سد چمشیر که توسط دولت و منتقدان ترویج می‌شوند کدام‌اند و چگونه مسئله را چارچوب‌بندی می‌کنند؟ ساختار استدلال عملی (شامل شرایط، اهداف، ابزار-هدف و ارزش‌های بنیادین) که هریک از این خط داستان‌ها را پشتیبانی می‌کند چیست؟ و این تقابل در خط داستان‌ها و ساختارهای استدلالی چه چیزی را درباره شکاف‌های ارزشی و پارادایمی در حوزه محیط‌زیست و توسعه در ایران آشکار می‌سازد؟

۲. مبانی نظری

۲-۱. گفتمان و استدلال: سازوکارهای توجیه و مشروعیت‌بخشی

گفتمان در وسیع‌ترین معنا نه صرفاً نظامی از نشانه‌ها برای توصیف جهان، بلکه شیوه‌ای مشترک برای درک آن و سازوکاری برای سازمان‌دهی اطلاعات در قالب روایت‌های منسجم است (درزیک، ۲۰۱۳: ۸). از منظر تحلیل گفتمان انتقادی، گفتمان یک کنش اجتماعی است که در ساخت و بازتولید واقعیت، هویت‌ها و روابط قدرت نقش ایفا می‌کند (فرکلاف، ۱۹۹۲: ۶۴). در این چارچوب، سیاست‌گذاری محیط‌زیستی فرایندی گفتمانی است که در آن مسائل نه صرفاً کشف، بلکه برساخته می‌شوند. ائتلاف‌های گفتمانی حول خط داستان‌ها شکل می‌گیرند تا با تثبیت تعریف خاصی از واقعیت، آن را به‌صورت عقل سلیم جلوه دهند و هژمونی خود را تثبیت کنند (هاجر، ۱۹۹۵: ۵۶-۶۵). در این رویکرد، گفتمان همواره دارای وجهی استدلالی است؛ حتی در غیاب مناقشه صریح، هر گفتمان شیوه‌ای خاص برای نگرستن به جهان پیشنهاد می‌کند که نیازمند توجیه و اقناع است (آموسی، ۲۰۰۹: ۲۵۴). برای تحلیل این فرایند، چهار پرسش اساسی مطرح می‌شود: چه کسی استدلال می‌کند و چه جایگاه نهادی‌ای دارد؟ استدلال در خدمت چه منفعی است؟ کدام پیش‌فرض‌های ایدئولوژیک بدیهی فرض می‌شوند؟ و کدام صداها یا روایت‌های جایگزین به حاشیه رانده می‌شوند؟ این پرسش‌ها نقش قدرت را در شکل‌دهی به مرزهای بحث عمومی آشکار می‌کنند (فرکلاف و فرکلاف، ۲۰۱۲: ۱۱۳).

پیوند میان گفتمان و استدلال در فرایند مشروعیت‌بخشی آشکار می‌شود. برخلاف منطق صوری کلاسیک، نظریه‌های جدید استدلال‌ورزی بر منطق زبان روزمره و گفتمان عمومی تمرکز دارند. استدلال در فضای عمومی مجموعه‌ای از کنش‌های ارتباطی است که هدف آن حل اختلاف نظر با مخاطبی است که در جایگاه داور منطقی قرار دارد (ون ایمرن و همکاران، ۲۰۱۴: ۵). در مناقشات سیاسی، کنشگران با انتخاب گزینشی مقدمات و ارزش‌ها به‌سوی یک «ادعای عملی» حرکت می‌کنند؛ برای مثال توجیه یک تصمیم سیاستی مانند آبگیری یا توقف یک سد. در این میان، قدرت از طریق تعیین مرزهای استدلال معتبر اعمال می‌شود؛ یعنی گفتمان‌های غالب مشخص می‌کنند کدام گزاره علمی و کدام غیرعلمی و غیرعقلانی تلقی شود.

در حوزه محیط‌زیست، این رقابت استدلالی در قالب گفتمان‌های متفاوتی بروز می‌یابد؛ برای مثال، برول (۲۰۰۰: ۹۷-۹۸) با بررسی سیر تاریخی جنبش‌های محیط‌زیستی، چندین گفتمان متمایز را شناسایی می‌کند. در یک سوی طیف، گفتمان‌هایی قرار دارند

که طبیعت را منبعی برای توسعه اقتصادی می‌دانند و در سوی دیگر، گفتمان عدالت محیط‌زیستی^۱ که بر توزیع نابرابر هزینه‌ها و منافع زیست‌محیطی تأکید دارد. به‌طور مشابه، هانیگن (۸۳:۱۳۹۳) میان گفتمان‌های آرکادی، بوم‌شناختی و عدالت تمایز قائل می‌شود که بیانگر منابع متفاوت اقتدار در استدلال‌های محیط‌زیستی است.

باین‌حال، یکی از چارچوب‌های جامع برای تحلیل مناقشات سیاستی متعلق به درازیک (۲۰۱۳: ۱۵) است که گفتمان‌ها را در دو پیوستار اصلاح‌طلبانه در برابر رادیکال و یکنواخت در برابر خلاقانه طبقه‌بندی می‌کند. در این چارچوب، «گفتمان حل مسئله محیط‌زیستی» رویکردی اصلاح‌طلبانه و فنی‌محور است که مشکلات را چالش‌هایی تکنیکی می‌بیند که می‌توان از طریق مهندسی و مدیریت علمی بر آن‌ها غلبه کرد. این نگاه که با گفتمان نظارتی هرندل و براون (۱۹۹۶: ۱۲) نیز همسو است، زیربنای بسیاری از استدلال‌های دولت‌ها در پروژه‌های زیربنایی محسوب می‌شود. در مقابل، گفتمان‌هایی مانند پایداری^۲ و رادیکالیسم سبز^۳ قرار دارند که اولی به دنبال تلفیق ارزش‌های اقتصادی و محیط‌زیستی است و دومی پارادایم توسعه صنعتی و عقلانیت ابزاری حاکم بر آن را به چالش می‌کشد.

۲-۲. ارتباطات و حکمرانی ریسک

در پروژه‌های بزرگ زیرساختی مانند سدسازی که پیامدهای پیچیده اکولوژیکی و اجتماعی دارند، مدیریت منابع آب از مسئله‌ای صرفاً مهندسی فراتر می‌رود و به حوزه حکمرانی ریسک^۴ وارد می‌شود. حکمرانی ریسک بر مجموعه‌ای از اصول، فرایندها و نهادها تأکید دارد که در آن بازیگران مختلف از جمله دولت، نهادهای علمی، بخش خصوصی و جامعه مدنی به‌طور مشترک در تعریف و مدیریت مخاطرات مشارکت می‌کنند (رن، ۲۰۰۸: ۸). براساس چارچوب شورای بین‌المللی حکمرانی ریسک، مخاطرات مدرن دارای سه ویژگی‌اند: پیچیدگی^۵ در روابط علی، عدم قطعیت^۶ ناشی از محدودیت دانش علمی، و ابهام^۷ بر اثر تفاوت‌های ارزشی در تفسیر ریسک (شورای بین‌المللی حکمرانی ریسک، ۲۰۱۸: ۷۳-۷۶).

در این میان، بسیاری از تعارضات محیط‌زیستی ناشی از شکاف میان دو مدل متفاوت در «ارتباطات ریسک» است. مدل فنی^۸ که معمولاً از سوی نهادهای دولتی نمایندگی می‌شود، ریسک را پدیده‌ای عینی و قابل محاسبه می‌داند و ارتباطات را به انتقال اطلاعات تخصصی از کارشناسان به عموم تقلیل می‌دهد (فیورینو، ۱۹۸۹: ۲۹۴). در مقابل، مدل دموکراتیک^۹ که بیشتر توسط جامعه مدنی مطرح می‌شود، ریسک را سازه‌ای اجتماعی می‌داند که ابعاد ارزشی و فرهنگی نیز دارد (اسلویچ، ۲۰۰۴: ۴۱۱). براساس نظریه سندن

1. Environmental Justice

2. Sustainability

3. Green Radicalism

4. Risk Governance

5. Complexity

6. Uncertainty

7. Ambiguity

8. Technical Model

9. Democratic Model

(۲۵۲:۱۹۹۴)، ریسک حاصل جمع مخاطره فنی و نگرانی عمومی^۱ است؛ بنابراین نگرانی‌های اجتماعی، بخشی مشروع از فرایند حکمرانی ریسک محسوب می‌شوند.

بحران در حکمرانی ریسک زمانی شکل می‌گیرد که شکاف میان این دو مدل به انسداد گفت‌وگو بینجامد. در چنین شرایطی، دولت با تکیه بر منطق فنی، نقدها را غیرعلمی تلقی می‌کند؛ درحالی‌که منتقدان با تأکید بر اصل احتیاط و عدم قطعیت‌های علمی، مشروعیت دانش رسمی را به چالش می‌کشند. در مقابل، رویکردهای جدید بر حکمرانی ارتباطی و مشارکتی تأکید دارند که در آن شفافیت، پاسخگویی و مشارکت ذی‌نفعان بخشی از فرایند تصمیم‌گیری است (کلینکه و رن، ۲۰۱۲:۲۷۴). در این چارچوب، ابهام درمورد ریسک نه از طریق دستورالعمل‌های فنی، بلکه از طریق گفت‌وگو و به‌رسمیت‌شناختن دانش‌ها و ارزش‌های متنوع مدیریت می‌شود.

براین‌اساس، ارتباطات ریسک صرفاً انتقال اطلاعات نیست، بلکه هسته مرکزی حکمرانی ریسک محسوب می‌شود. چنین رویکردی برای مسائل پیچیده‌ای مانند سدسازی، که با عدم قطعیت علمی و تعارضات ارزشی همراه‌اند، مستلزم فرایندهای گفت‌وگوی مشارکتی است که در آن دانش‌های علمی، بومی و تجربی در تصمیم‌گیری لحاظ شوند (کلینکه و رن، ۲۰۱۲:۲۷۴). این چارچوب مفهومی مبنایی برای تحلیل انتقادی مناقشات سدسازی در ایران و بررسی الگوهای ارتباطی جایگزین فراهم می‌کند.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با اتخاذ رویکردی کیفی و بهره‌گیری از تحلیل گفتمان استدلالی^۲ به مقایسه گفتمان‌های رقیب دولت و منتقدان درباره مناقشه سد چمشیر می‌پردازد. تحلیل گفتمان استدلالی بر چگونگی استفاده کنشگران از زبان برای ساختن استدلال‌ها، توجیه اقدامات و اقناع مخاطبان در زمینه‌های اجتماعی-سیاسی تمرکز دارد (فرکلاف و فرکلاف، ۲۰۱۲). با توجه به پیچیدگی مناقشه، پژوهش از یک چارچوب تحلیلی دولایه بهره می‌گیرد.

۳-۱. چارچوب تحلیلی و گام‌های عملیاتی

این چارچوب با ادغام دو مدل مکمل طراحی شده است. در لایه نخست، از رویکرد تحلیل خط داستان مارتن هاجر (۱۹۹۵) برای شناسایی و مقایسه روایت‌های کلان دو گفتمان استفاده شده است. هاجر خط داستان^۳ را روایتی فشرده می‌داند که بازیگران از طریق آن به پدیده‌های پیچیده معنا و انسجام می‌بخشند (۶۲:۱۹۹۵). براین‌اساس، تحلیل در این سطح بر آن متمرکز است که هر طرف مناقشه چگونه مسئله سد چمشیر را چارچوب‌بندی می‌کند، ریشه بحران را در چه می‌بیند، چه نقش‌هایی برای بازیگران مختلف قائل می‌شود، از چه واژگان و استعاره‌های برجسته‌ای برای اقناع مخاطب بهره می‌گیرد و درنهایت چه راه‌حلی را به‌عنوان برون‌رفت از وضعیت موجود پیشنهاد می‌کند. این لایه درواقع صورت‌بندی روایی مناقشه را آشکار می‌کند و نشان می‌دهد هر ائتلاف چگونه با ساختن یک روایت منسجم، موضع خود را طبیعی و موجه جلوه می‌دهد.

^۱. Risk = Hazard + Outrage

^۲. Argumentative Discourse Analysis - ADA

^۳. Storyline

در لایه دوم، برای واکاوی ساختار منطقی و ارزشی این روایت‌ها، از مدل استدلال عملی^۱ نورمن و ایزابل فرکلاف (۴۵:۲۰۱۲) استفاده شده است. این مدل که در چارچوب تحلیل گفتمان سیاسی و انتقادی توسعه یافته، بر این پرسش متمرکز است که کنشگران در یک موقعیت سیاسی چگونه از توصیف وضعیت موجود، با اتکا به ارزش‌ها و اهداف خاص، به این نتیجه می‌رسند که چه اقدامی باید انجام شود. براین اساس، در هردو گفتمان بررسی شده که کنشگران چگونه شرایط^۲ و ریسک‌های محیط‌زیستی را بازنمایی می‌کنند، چه مبانی ارزشی‌ای^۳ را به عنوان پشتوانه استدلال خود به کار می‌گیرند، چه آینده و هدف^۴ مطلوبی را ترسیم می‌کنند، چگونه میان اقدام پیشنهادی و تحقق آن هدف (ابزار-هدف)^۵ پیوند برقرار می‌سازند و در نهایت چه ادعای عملی‌ای^۶ درباره ضرورت ادامه، توقف یا اصلاح پروژه ارائه می‌دهند. این لایه به پژوهش امکان می‌دهد منطق درونی استدلال‌ها و نسبت آن‌ها با قدرت، ارزش و تصمیم‌گیری سیاسی را با دقت بیشتری تحلیل کند.

۲-۳. گردآوری داده‌ها و نمونه‌گیری

داده‌ها از متون تولیدشده توسط گفتمان رسمی دولت و گفتمان منتقدان، در بازه آذر ۱۴۰۱ تا مرداد ۱۴۰۲ گردآوری شدند. نمونه‌گیری به صورت هدفمند و مبتنی بر موارد شاخص انجام گرفت (فلیک، ۱۳۹۰: ۱۴۳). در گفتمان دولت، ۱۵ متن دارای وزن استدلالی از میان رسانه‌ها و اظهارات رسمی انتخاب شدند که مشخصات آن‌ها در جدول ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱. نمونه‌های برگزیده گفتمان دولت در مناقشه سد چمشیر

ردیف	تیتیر خبر / عنوان متن استدلالی	تاریخ انتشار	منبع
۱	آبگیری سد جنجالی تأییدیه گرفت: سد چمشیر کی آبگیری می‌شود؟	۱۴۰۱/۰۹/۲۴	همشهری آنلاین
۲	وزیر نیرو: نگرانی‌های محیط زیستی سد چمشیر برطرف شده است	۱۴۰۱/۱۰/۰۹	خبرگزاری تسنیم
۳	سازمان محیط‌زیست: سد چمشیر مسئله محیط‌زیستی ندارد / هیچ نمکی در سد مشاهده نشد.	۱۴۰۱/۰۹/۲۳	خبرگزاری رکنا
۴	استاندار کهگیلویه و بویراحمد: سد چمشیر گچساران بدون هیچ مشکلی آبگیری می‌شود.	۱۴۰۱/۱۰/۱۴	خبرگزاری رکنا
۵	رئیس سازمان محیط‌زیست کشور: سد چمشیر مجوز محیط‌زیستی دارد.	۱۴۰۲/۰۴/۲۸	پایگاه خبری انتخاب
۶	سد چمشیر دی‌ماه آبگیری خواهد شد/ وجود شهر باستانی در محوطه منتفی است	۱۴۰۱/۱۰/۰۷	خبرگزاری ایلنا
۷	معاونت محیط‌زیست انسانی سازمان محیط‌زیست؛ بررسی دقیق اثرات سد چمشیر در دست انجام است	۱۴۰۱/۰۹/۰۸	خبرگزاری مهر
۸	وزیر نیرو؛ نیروگاه چمشیر برق یک شهر ۵۰۰ هزار نفری را تأمین می‌کند	۱۴۰۲/۰۴/۲۶	خبرگزاری مهر

۱. Practical Argumentation Model

۲. Circumstances

۳. Values

۴. Goal

۵. Means-Goal

۶. Claim for Action

ردیف	تیتر خبر / عنوان متن استدلالی	تاریخ انتشار	منبع
۹	تکمیل بزرگ‌ترین سد غلتکی خاورمیانه / «چمشیر» به ایستگاه افتتاح رسید	۱۴۰۲/۰۴/۱۷	خبرگزاری مهر
۱۰	بازدید معاون اجرایی رئیس‌جمهور از سد و نیروگاه برق چمشیر گچساران	۱۴۰۲/۰۲/۰۹	خبرگزاری ایرنا
۱۱	تکمیل فاز نخست نیروگاه سد چمشیر / کل پروژه ۹۷ درصد پیشرفت دارد	۱۴۰۲/۰۳/۲۸	خبرگزاری مهر
۱۲	با حضور رئیس‌جمهور انجام شد: بهره‌برداری از سد بتنی - غلتکی چمشیر	۱۴۰۲/۰۴/۲۶	خبرگزاری ایسنا
۱۳	مجری سد چمشیر: چمشیر می‌تواند ۴۸۲ مگاوات انرژی برق آبی تولید کند	۱۴۰۱/۰۹/۲۶	خبرگزاری مهر
۱۴	متن سخنرانی رئیس‌جمهور در مراسم افتتاح سد چمشیر (کار ماندگار برای نسل‌ها)	۱۴۰۲/۰۴/۲۶	پایگاه اطلاع‌رسانی دولت
۱۵	رئیس سازمان جهاد کشاورزی کهگیلویه و بویراحمد: سد چمشیر، ۲۳ هزار هکتار زمین دیم را آبی می‌کند	۱۴۰۱/۱۰/۲۸	خبرگزاری ایسنا

برای گفتمان منتقدان، شبکه اجتماعی ایکس به دلیل نقش نخبگانی آن انتخاب و پس از غربال کاربران، ۹۰ توثیت از ۱۴ کنشگر و روزنامه‌نگار (جدول ۲) با بیشترین بار استدلالی استخراج شد.

جدول ۲. مشخصات نمونه‌های گفتمان مخالف در شبکه اجتماعی ایکس

ردیف	نام و نام خانوادگی	حوزه فعالیت	تعداد توثیت‌ها
۱	محمد درویش	کنشگر محیط‌زیست	۲۰
۲	اعظم بهرامی	کنشگر محیط‌زیست	۲
۳	زینب رحیمی	روزنامه‌نگار محیط‌زیست	۱۰
۴	زهرا کشوری	روزنامه‌نگار محیط‌زیست	۷
۵	یوسف مرادی	کنشگر محیط‌زیست	۵
۶	بهنام اندیک	کنشگر محیط‌زیست	۳
۷	شیمای حیدری	روزنامه‌نگار محیط‌زیست	۵
۸	آرش ویسی	کنشگر محیط‌زیست	۸
۹	آرش نیکخو	کنشگر محیط‌زیست	۵
۱۰	آزاده مختاری	روزنامه‌نگار محیط‌زیست	۸
۱۱	نیک‌آهنگ کوثر	کنشگر محیط‌زیست	۸
۱۲	مهدی پاکتچی	کنشگر محیط‌زیست	۳
۱۳	مژگان جمشیدی	روزنامه‌نگار محیط‌زیست	۳
۱۴	لیلا مرگن	روزنامه‌نگار محیط‌زیست	۳

۳-۳. فرایند تحلیل

واحد تحلیل در این پژوهش استدلال است که شامل یک یا چند مقدمه در حمایت از یک نتیجه‌گیری می‌شود. تحلیل داده‌ها در سه گام انجام گرفت. ابتدا داده‌ها گردآوری و سازمان‌دهی شدند. سپس متون به‌طور مکرر خوانده شدند تا مضامین و الگوهای اصلی شناسایی شود و در گام سوم، داده‌ها براساس مدل‌های هاجر و فرکلاف کدگذاری و در دو سطح تحلیل شدند. این فرایند با مقایسه مداوم میان داده‌ها و چارچوب نظری برای افزایش اعتبار تحلیل انجام گرفت. درنهایت، نتایج دو سطح تحلیل به‌صورت مقایسه‌ای تلفیق شدند تا تقابل‌های بنیادین گفتمانی آشکار شود.

۴. یافته‌ها

تحلیل داده‌های گردآوری‌شده از دو بستر گفتمانی، یعنی گفتمان رسمی دولت و گفتمان انتقادی فعالان و روزنامه‌نگاران محیط‌زیست نشان‌دهنده شکل‌گیری مناقشه‌ای عمیق و چندلایه است. در این مناقشه، دو گفتمان با روایت‌ها، منطق‌ها و ارزش‌های متعارض برای تعریف واقعیت سد چمشیر و کسب مشروعیت رقابت می‌کنند. این نبرد گفتمانی در دو لایه تحلیلی مکمل، یعنی خط داستان‌ها و ساختارهای استدلالی، به صورت مقایسه‌ای تحلیل می‌شود.

۴-۱. لایه اول: خط داستان‌های رقیب؛ روایت‌های متعارض از یک پروژه ملی

در قلب مناقشه سد چمشیر، دو خط داستان اصلی و آشتی‌ناپذیر قرار دارد که هریک توسط ائتلاف گفتمانی خاصی ترویج می‌شود. این روایت‌ها با ساده‌سازی پیچیدگی‌ها و چارچوب‌بندی متفاوت مسئله، در پی بسیج افکار عمومی و توجیه مواضع خود هستند (هاجر، ۱۹۹۵).

۴-۱-۱. خط داستان گفتمان منتقدان: «سد چمشیر: تهدیدی برای سرزمین و نماد توسعه ناپایدار»

این خط داستان، روایت فعالان و روزنامه‌نگاران محیط‌زیست در رسانه‌های اجتماعی (ایکس) است و تصویری هشداردهنده از سد ارائه می‌کند. در این نگاه، سد چمشیر نه دستاوردی توسعه‌ای، بلکه تهدیدی چندوجهی برای محیط‌زیست، منابع طبیعی، میراث فرهنگی و معیشت مردم منطقه است.

تعریف مسئله فراتر از ساخت سد و ناظر بر اجرای پروژه‌ای پرخطر در چارچوب حکمرانی غیرشفاف است. منتقدان بر خطرهای طبیعی و فنی ناشی از موقعیت زمین‌شناختی سد، یعنی قرارگیری بر گنبد‌های نمکی گچساران تأکید دارند. محمد درویش با آماری تکان‌دهنده از پمپاژ دست‌کم ۵۰۰ هزار تن نمک به رودخانه زهره هشدار می‌دهد و آرش ویسی با استناد به اندازه‌گیری‌های میدانی از افزایش شوری آب در روزهای نخست آبرگیری خبر می‌دهد. همچنین اشاره به وجود ۱۱ چاه نفت در مخزن سد و احتمال شورابه نفتی، نگرانی‌ها را افزایش می‌دهد.

این روایت مسئله را محدود به ابعاد فنی نمی‌داند و آن را در بحران حکمرانی ریشه‌یابی می‌کند. نیک‌آهنگ کوثر با اشاره به فساد و مافیای آب، زینب رحیمی با نقد عدم شفافیت و آرش نیکخو با تأکید بر منافع گروه‌های خاص مسئله را سیاسی-اقتصادی می‌کنند. چنین چارچوبی این گفتمان را به گفتمان محدودیت و بقا و جنبه‌هایی از رادیکالیسم سبز در طبقه‌بندی دریزیک (۲۰۱۳) نزدیک می‌سازد؛ گفتمانی که بر محدودیت‌های اکولوژیک و ضرورت تغییر الگوی توسعه تأکید دارد. این گفتمان با به‌چالش کشیدن الگوی توسعه صنعتی و شبکه‌های قدرت پشتیبان آن و تأکید بر پیامدهای اکولوژیک سد، خواستار بازنگری اساسی در شیوه تصمیم‌گیری و رابطه انسان با طبیعت است.

قهرمانان این روایت، فعالان محیط‌زیست، روزنامه‌نگاران مستقل و کارشناسان دلسوزی هستند که خود را حافظان منافع ملی و سرزمین ایران می‌دانند. محمد درویش با اشاره به اقدام حقوقی ۱۷ متخصص کشور و دعوت به امضای کارزار، این گروه را نمایندگان وجدان بیدار جامعه معرفی می‌کند. در مقابل، مقصران شامل سدسازان، وزارت نیرو و شرکا (به تعبیر درویش)، پیمانکاران -به‌ویژه

چینی‌ها که درویش و آرش نیکخو به آن اشاره می‌کنند- و نیز مافیای آب به تعبیر نیک‌آهنگ کوثر هستند؛ گروه‌هایی که به‌زعم منتقدان با انگیزه‌های منفعت‌طلبانه پروژه را پیش می‌برند. مخالفان برای افزایش قدرت اقناع، تأثیرگذاری عاطفی و ماندگاری پیام خود در افکار عمومی، به‌طور گسترده از زبان استعاره و نمادین استفاده می‌کنند. این استعاره‌ها با ساده‌سازی مفاهیم پیچیده فنی و علمی، ایجاد تصویری روشن از خطر و بی‌عدالتی، و برانگیختن احساسات مخاطبان، به تقویت پیام گفتمان منتقدان کمک می‌کنند.

«گتوند دوم»: این اصطلاح پرتکرار و شناخته‌شده‌ترین استعاره در این گفتمان است که سد چمشیر را مستقیم با فاجعه زیست‌محیطی سد گتوند پیوند می‌دهد. این تعبیر که توسط فعالانی مانند محمد درویش (اجازه ندهیم گتوند ۲ کلید بخورد)، آرش ویسی (دومین بمب نمکی، معروف به گتوند دوم) و زینب رحیمی (سدی که به گتوند ۲ معروف شده است) به‌کار رفته، با فعال کردن حافظه جمعی از یک شکست ملی، تداعی‌هایی مانند شورشدن آب، اتلاف منابع و ناکارآمدی مدیریتی را در ذهن مخاطب زنده می‌کند و احساس خطر از تکرار آن تجربه را تقویت می‌سازد.

«بمب نمکی»: این استعاره که در توثیتهای آرش ویسی برای توصیف سد چمشیر به‌کار رفته، خطر شورشدن آب رودخانه زهره را به شکلی ملموس بیان می‌کند. تشبیه یک فرایند پیچیده ژئوشیمیایی (انحلال نمک) به یک بمب حس خطری ناگهانی، مهارنشده و ویرانگر را منتقل می‌کند و از این طریق ضرورت اقدام فوری برای جلوگیری از پیامدهای آن را برجسته می‌سازد.

«قتل عام حیات»، «جهنم واقعی»، «کشتن مملکت»: این دسته از استعاره‌های احساسی برای به‌تصویر کشیدن شدت پیامدهای زیست‌محیطی پروژه به‌کار رفته‌اند. حسین آخانی، گیاه‌شناس، در ویدیویی که توسط روزنامه‌نگارانی مانند زینب رحیمی و نیک‌آهنگ کوثر بازنشر شد، محل سد را «محل قتل عام حیات و زندگی» و «یک جهنم واقعی» توصیف می‌کند. شیما حیدری نیز آبیگری سد را به کشتن مملکت تشبیه می‌کند. این استعاره‌ها با جان‌بخشی به طبیعت و سرزمین، سدسازی را از یک اقدام عمرانی به عملی با پیامدهای اخلاقی و وجودی برای جامعه تبدیل می‌کنند.

«مافیای آب»: این استعاره که توسط نیک‌آهنگ کوثر در رشته‌توثیتهای متعدد و نیز توسط زینب رحیمی به‌کار رفته، به وجود شبکه‌ای قدرتمند و دارای نفوذ سیاسی و اقتصادی در پشت پروژه‌های بزرگ آبی اشاره دارد. تداعی مفهوم «مافیا» حس بی‌عدالتی، نبود شفافیت و غلبه منافع گروهی بر منافع عمومی را تقویت و مسئله را در قالب «بحران حکمرانی» چارچوب‌بندی می‌کند. در مجموع، این استعاره‌ها نقش مهمی در شکل‌دهی افکار عمومی، بسیج عواطف و ساده‌سازی مفاهیم پیچیده دارند. آن‌ها به این گفتمان کمک می‌کنند تا فراتر از یک تحلیل صرفاً فنی، به روایتی تأثیرگذار و بسیج‌کننده با محوریت خط داستان «فاجعه در کمین» تبدیل شود.

راه‌حل منتقدان راهبردی دومارحله‌ای است که هم جنبه پیشگیرانه برای مقابله با تهدید فوری و هم نگاهی بلندمدت برای درمان ریشه‌ای مشکل دارد. راه‌حل فوری و اضطراری، توقف کامل و بدون قید و شرط آبیگری سد چمشیر است؛ مطالبه‌ای محوری که با هشتگ «نه به آبیگری سد چمشیر» در توثیتهای کنشگران تجلی یافته و تنها اقدام عقلانی برای جلوگیری از فاجعه‌ای جبران‌ناپذیر تلقی می‌شود. هم‌زمان، بر لزوم مطالعات تکمیلی مستقل و بازنگری دقیق در گزارش‌های ارزیابی پیشین برای تصمیم‌گیری علمی تأکید صورت می‌گیرد؛ خواسته‌ای که در آرای محمد درویش و آرش ویسی به‌کرات بازتاب یافته است.

فراتر از این اقدامات، این گفتمان خواستار تغییر پارادایم توسعه به‌سمت پایداری است. این تغییر بنیادین، آن‌گونه که در نوشته‌های آزاده مختاری بازتاب یافته، شامل اولویت‌بخشی به محیط‌زیست و سرمایه‌گذاری در جایگزین‌هایی مانند انرژی‌های تجدیدپذیر باد و خورشید به‌جای اصرار بر پروژه‌های پرخطر سدسازی است. در کنار اصلاح الگوی توسعه، بر لزوم اصلاحات در نظام حکمرانی، از جمله

افزایش شفافیت و پاسخگویی (مورد تأکید زینب رحیمی)، احترام به نظریات کارشناسی مستقل (از مطالبات اصلی محمد درویش) و تقویت نهادهای نظارتی برای جلوگیری از اشتباهات گذشته تأکید می‌شود. این راه‌حل‌ها چشم‌اندازی را ترسیم می‌کنند که در آن توسعه نه در تقابل با محیط‌زیست، بلکه در همسویی با آن تعریف می‌شود.

۴-۱-۲. خط داستان گفتمان دولت: «سد چمشیر: نماد پیشرفت و تجلی خدمت و توانمندی ملی»

در مقابل روایت منتقدان، گفتمان رسمی دولت خط داستانی متفاوتی ارائه می‌دهد که پروژه را نه تهدید، بلکه فرصتی بزرگ و ضرورتی ملی برای رفاه و پیشرفت معرفی می‌کند. در این گفتمان، «مسئله» نه سدسازی، بلکه محدودیت‌های طبیعی و اقتصادی است که سد چمشیر راه‌حل آن تلقی می‌شود. این رویکرد با چارچوب‌بندی مسئله به‌عنوان کسری منابع (آب و انرژی)، ضرورت اقدام خود را توجیه می‌کند.

نخستین جنبه این چارچوب‌بندی، تأکید بر مدیریت منابع آب و انرژی برای غلبه بر محدودیت‌های طبیعی است. علی‌اکبر محرابیان، وزیر نیرو، با بیان اینکه «آب محور توسعه کشور است» (تسنیم، ۱۴۰۱)، سد چمشیر را ابزاری راهبردی معرفی می‌کند. در این نگاه، رودخانه زهره پیش از سد، منبعی کنترل‌نشده و ناکافی بازنمایی می‌شود که با سیلاب‌های مخرب خسارت می‌زند و آبی بی‌کیفیت و غیرقابل‌استفاده دارد (محرابی‌ان، ۱۴۰۲)؛ بنابراین، سد راه‌حلی برای مهار رواناب‌ها و تعدیل کیفیت آب است؛ چنان‌که آرش مصلح، مدیرعامل آب منطقه‌ای استان، اهداف اصلی سد را کنترل سیلاب‌ها و تأمین آب کشاورزی، صنایع و برق عنوان می‌کند (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲).

دومین جنبه تعریف مسئله به‌عنوان نبود زیرساخت برای توسعه اقتصادی و رفع محرومیت است. علی احمدزاده، استاندار کهگیلویه و بویراحمد، با اشاره به صنایع نفت و گاز منطقه تأکید می‌کند که برای پیشرفت و تحقق کارهای بزرگ به آب پایدار نیاز است (رکنا، ۱۴۰۱). در این نگاه، نبود آب پایدار مانعی برای توسعه صنعتی، اراضی دیم (مصلح، ۱۴۰۱) و رفع مشکل برق کشور (رکنا، ۱۴۰۱) است که سد آن را برطرف می‌سازد.

این چارچوب‌بندی با گفتمان حل مسئله زیست‌محیطی درازیک (۲۰۱۳) همسو است که مشکلات را چالش‌هایی فنی و قابل‌حل با مداخله مهندسی و مدیریت علمی می‌بیند. همچنین با گفتمان نظارتی هرندل و براون (به نقل از هانینگن، ۲۰۰۶) که طبیعت را منبعی قابل‌مدیریت توسط نهادهای دولتی می‌داند و با گفتمان تقدیر آشکار برول (۲۰۰۰) که بهره‌برداری از منابع را برای توسعه اقتصادی و رفاه انسان ضروری می‌شمارد، قرابت بسیاری دارد.

خط داستان گفتمان دولت، شخصیت‌های روایت را در تقابلی دوتایی تعریف می‌کند. قهرمانان این روایت، دولت و مسئولان متخصص، مهندسان و کارگران متعهد ایرانی هستند که به‌مثابه نیروهای پیشران توسعه، با همت جهادی و تخصص در شرایط دشوار برای تحقق این کار بزرگ تلاش کرده‌اند. ابراهیم رئیسی در مراسم افتتاح سد، با قدردانی از مشاوران، پیمانکاران و کارگران که در گرمای ۵۰ درجه پروژه را به سرانجام رساندند، آنان را خدمتگزارانی با پاداش الهی معرفی می‌کند (پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶). علی‌اکبر محرابیان نیز اجرای خطوط انتقال برق را از شاهکارهای مهندسی کشور می‌داند (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶).

در مقابل، مقصران یا موانع روایت، منتقدان پروژه‌اند که نه به‌عنوان صدایی مشروع، بلکه به‌مثابه افرادی غیرعلمی، مسئله‌دار، معاند نظام یا حقوق‌بگیر برای تخریب بازنمایی می‌شوند (احمدزاده، رکنا، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴). خط داستان گفتمان دولت برای افزایش قدرت اقناعی و خلق تصویری مثبت و باشکوه از پروژه، به‌طور گسترده از استعاره‌هایی بهره می‌برد که بر مفاهیم عظمت، تحول، امید و توانمندی تأکید دارند. این استعاره‌ها به چارچوب‌بندی سد چمشیر به‌عنوان یک دستاورد ملی و گامی بزرگ به‌سوی آینده‌ای بهتر کمک می‌کنند.

استعاره «تحول و دگرگونی» از پرتکرارترین عناصر این گفتمان است. محسن منصوری، معاون اجرایی رئیس‌جمهور، سد چمشیر را ابرپروژه‌ای تحول‌آفرین برای استان کهگیلویه و بویراحمد می‌خواند (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲/۰۴/۱۷) و سید علی احمدزاده، استاندار، آن را «سد بسیار مهم و تحول‌ساز در کشور» توصیف می‌کند (رکنا، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴). این استعاره پروژه را از یک اقدام عمرانی صرف فراتر می‌برد و به نیرویی دگرگون‌کننده بدل می‌سازد که قرار است وضعیت اقتصادی و اجتماعی منطقه را به‌طور بنیادین بهبود بخشد.

استعاره «عظمت و برتری فنی» برای برانگیختن حس غرور ملی و نمایش اقتدار فناورانه به‌کار می‌رود. علی‌اکبر محرابیان، وزیر نیرو، سد را بلندترین سد بتنی غلته‌ای ایران و غرب آسیا و پنجمین سد بزرگ کشور از نظر حجم مخزن معرفی می‌کند (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶). محمود محضرنیا، مجری طرح، نیز آن را بزرگ‌ترین سد RCC در خاورمیانه می‌نامد (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۱/۰۹/۲۶). این توصیف‌ها پروژه را در جایگاهی استثنایی و افتخارآمیز در سطح ملی و منطقه‌ای قرار می‌دهند.

استعاره «دانشگاه‌سازندگی» بعد اجتماعی-آموزشی پروژه را برجسته می‌کند. آرش مصلح، مدیرعامل آب منطقه‌ای استان، با اشاره به اشتغال حدود ۲۰۰۰ نفر در زمان ساخت سد، آن را دانشگاهی برای استان می‌داند (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲/۰۴/۱۷). در این چارچوب، سد نه‌فقط سازه‌ای فیزیکی، بلکه فضایی برای آموزش عملی و انتقال تجربه به نیروهای بومی تلقی می‌شود.

مجموع این استعاره‌ها چارچوبی روایی می‌سازد که سد چمشیر را نمادی از توسعه، اقتدار، امید و توانمندی معرفی می‌کند و در برابر خط داستان هشداردهنده مخالفان قرار می‌دهد. راه‌حل محوری در این روایت، ادامه، تکمیل و بهره‌برداری کامل از سد چمشیر و پروژه‌های مشابه است. تأکید مداوم بر پیشرفت فیزیکی ۹۳، ۹۵ و ۹۷ درصدی، آماده‌آبگیری بودن سد و درنهایت افتتاح و بهره‌برداری با حضور مقامات ارشد، نشان‌دهنده عزم دولت برای به‌سرانجام‌رساندن پروژه به‌عنوان راه‌حل نهایی است. سیاست کلی تکمیل کارهای نیمه‌تمام (رئیس‌جمهور، پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶) نیز چارچوبی است که سد چمشیر ذیل آن معنا می‌یابد.

۴-۱-۳. مقایسه و تحلیل تقابل خط داستان‌ها

مقایسه دو خط داستان اصلی - «سد چمشیر: تهدیدی برای سرزمین و نماد توسعه ناپایدار» از سوی منتقدان و «سد چمشیر: کلید توسعه، نماد پیشرفت و تجلی توانمندی ملی» از سوی دولت - تقابلی بنیادین در تعریف واقعیت، اولویت‌های ارزشی و چشم‌انداز آینده را آشکار می‌سازد. هر خط داستان با چارچوب‌بندی گزینشی مسئله، تعیین نقش‌های متفاوت برای بازیگران، پیشنهاد راه‌حل‌های متعارض و اتکا به ارزش‌ها و استعاره‌های خاص می‌کوشد روایتی منسجم و اقناع‌کننده برای مخاطبان خود بسازد.

خط داستان منتقدان بر خطرهای زیست‌محیطی، بی‌عدالتی‌ها و توسعه ناپایدار تأکید می‌ورزد و با استعاره‌هایی مانند «گتوند دوم» و «بمب نمکی» آینده‌ای فاجعه‌بار را در صورت ادامه پروژه ترسیم می‌کند. در مقابل، خط داستان دولت بر منافع اقتصادی، پیشرفت فناورانه و توانمندی ملی تأکید دارد و با استعاره‌هایی مانند «ابرپروژه تحول‌آفرین»، آینده روشن در گرو تکمیل پروژه می‌داند.

این نبرد روایت‌ها صرفاً دربارهٔ یک پروژهٔ سدسازی نیست، بلکه به مسائل کلان‌تری از قبیل رابطهٔ انسان و طبیعت، الگوی مطلوب توسعه و نقش دولت در برابر جامعهٔ مدنی و علمی در تصمیم‌گیری‌های عمومی مربوط می‌شود. این تقابل نشان می‌دهد چگونه یک پروژهٔ زیرساختی می‌تواند به عرصه‌ای برای منازعه بر سر مفاهیمی مانند پیشرفت، منافع ملی و علم تبدیل شود؛ منازعه‌ای که تسلط هریک از روایت‌ها در افکار عمومی و سیاست‌گذاری می‌تواند پیامدهای مهمی برای آیندهٔ منابع آب، محیط‌زیست و کیفیت حکمرانی در ایران داشته باشد.

۴-۲. لایهٔ دوم: ساختارهای استدلالی رقیب؛ منطق‌های متعارضی در توجیه اقدام

پس از شناسایی خط داستان‌های اصلی، این بخش با استفاده از مدل استدلال عملی فرکلاف و فرکلاف (۲۰۱۲)، ساختار منطقی و هنجاری این روایت‌ها را بررسی می‌کند. تحلیل نشان می‌دهد هر گفتمان با چپش متفاوت عناصر پنج‌گانهٔ استدلال عملی -شرایط، هدف، ابزار-هدف، ارزش‌ها و ادعای عملی- به نتیجه‌ای متفاوت می‌رسد.

۴-۲-۱. مؤلفهٔ شرایط / وضعیت: دو روایت متضاد از واقعیت موجود

توصیف شرایط، نقطهٔ آغاز هر استدلال عملی است. در مناقشهٔ سد چمشیر، دولت و منتقدان بازنمایی‌هایی کاملاً متضاد از وضعیت موجود ارائه می‌کنند و با برجسته‌سازی گزینشی واقعیت‌ها، موضع خود را توجیه می‌سازند.

برساخت شرایط در گفتمان منتقدان: گفتمان منتقدان، شرایط را بحرانی چندوجهی معرفی می‌کند که ادامهٔ پروژه را فاجعه‌بار می‌سازد. این بحران در سه سطح بازنمایی می‌شود:

بحران طبیعی - فنی: تأکید بر قرارگیری سد بر سازند نمکی گچساران و مجاورت با ۱۱ چاه نفت (درویش، پاکتچی، رحیمی) که می‌تواند به شورشدن برگشت‌ناپذیر رودخانهٔ زهره، آلودگی نفتی، فروپاشی سد و تخریب اکوسیستم منطقه منجر شود. بحران حکمرانی و مدیریتی: اشاره به فساد و مافیای آب (کوثر)، عدم شفافیت، ضعف نهادهای نظارتی و بی‌توجهی به نظر کارشناسان مستقل (رحیمی)، همراه با تأکید بر نفوذ منافع گروه‌های خاص و فشارهای سیاسی و اقتصادی (نیکخو). بحران پارادایم توسعه: نقد تفکر سازه‌ای و سدسازی به‌عنوان الگوی منسوخ (ویسی) و تأکید بر ضرورت توجه به تغییر اقلیم و پیامدهای بلندمدت زیست‌محیطی (بهرامی).

این بازنمایی با هدف ایجاد حس فوریت و ناموجه جلوه‌دادن ادامهٔ پروژه صورت می‌گیرد.

برساخت شرایط در گفتمان دولت: در مقابل، گفتمان دولت شرایط موجود را مجموعه‌ای از نیازها و فرصت‌هایی معرفی

می‌کند که سد چمشیر پاسخی ضروری به آن‌ها است.

نیاز به مدیریت منابع آب و انرژی: رودخانهٔ زهره به‌عنوان منبعی با سیلاب‌های مخرب و آب بی‌کیفیت بازنمایی می‌شود و ضرورت کنترل سیلاب، ذخیرهٔ آب و بهبود کیفیت آب مطرح می‌شود (محرابیان، وزیر نیرو، خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲). همچنین ناترازی تولید برق به‌عنوان یکی از مسائل اصلی کشور برجسته می‌شود.

ظرفیت توسعه اقتصادی و رفع محرومیت: تأمین آب پایدار برای کشاورزی، صنایع نفت و گاز و ایجاد اشتغال، از مهم‌ترین ضرورت‌های منطقه معرفی می‌شود (احمدزاده، استاندار کهگیلویه و بویراحمد، رگنا، ۱۴۰۱).

رد یا کم‌اهمیت جلوه‌دادن ریسک‌ها: مقامات دولتی تأکید می‌کنند «مشکل زیست‌محیطی» وجود ندارد، «هیچ گنبد نمکی‌ای مشاهده نشده» و قیاس چمشیر با گتوند «اشتباه» است (فتحی، نماینده سازمان محیط‌زیست؛ محمدرضا فاضل، معاون اجرایی سد رگنا، ۱۴۰۱/۰۹/۲۳).

درمجموع، دو گفتمان تصویری ناسازگار از وضعیت موجود ارائه می‌دهند. دولت با برجسته‌سازی نیاز به آب، برق و توسعه، ساخت سد را اقدامی ضروری و عقلانی معرفی می‌کند؛ درحالی‌که منتقدان با تأکید بر خطرهای زمین‌شناختی، زیست‌محیطی و ضعف حکمرانی، ادامه پروژه را اقدامی خطرناک و غیرمنطقی می‌دانند. این تقابل، ریشه در نظام‌های ارزشی متفاوت دارد و زمینه‌ساز اهداف و ادعاهای عملی متعارض می‌شود. این وضعیت را می‌توان در چارچوب مدل‌های ارتباطات ریسک نیز تحلیل کرد؛ جایی که دولت به مدل فنی و قابلیت مدیریت ریسک توسط متخصصان تکیه دارد، اما منتقدان با رویکردی نزدیک به مدل دموکراتیک، بر ابعاد اجتماعی و نگرانی‌های عمومی ریسک تأکید می‌کنند.

۴-۲-۲. مؤلفه هدف: چشم‌اندازهای متعارض برای آینده

مؤلفه هدف به نتیجه یا آینده مطلوبی اشاره دارد که اقدام عملی پیشنهادی برای دستیابی به آن طراحی شده است. در مناقشه سد چمشیر، اهداف دو گفتمان اصلی، چشم‌اندازهایی متفاوت برای آینده منطقه و کشور ترسیم می‌کنند.

اهداف گفتمان منتقدان ماهیتی پیشگیرانه و اصلاحی دارد. هدف فوری، جلوگیری از آن چیزی است که محمد درویش، فعال محیط‌زیست، در توثیتی «فاجعه زیست‌محیطی مشابه سد گتوند» می‌نامد. توقف پروژه تلاشی برای پیشگیری از پیامدهایی مانند نابودی کشاورزی شرق خوزستان است که آرش ویسی، فعال محیط‌زیست، در حساب کاربری ایکس خود درمورد آن هشدار داده است. در سطح میان‌مدت، این گفتمان بر شفافیت، پاسخگویی و نظارت کارشناسی مستقل تأکید دارد؛ چنان‌که زینب رحیمی، روزنامه‌نگار، با انتقاد از عدم انتشار گزارش ارزیابی خواستار شفافیت می‌شود و یوسف مرادی، فعال محیط‌زیست، با مطالبه ورود دستگاه قضا بر نظارت مستقل تأکید می‌کند. در افق بلندمدت نیز این گفتمان حرکت به سوی توسعه پایدار و فاصله‌گرفتن از الگوهای مخرب سدسازی را دنبال می‌کند و بر جایگزین‌هایی مانند سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر واقعی تأکید دارد؛ موضوعی که آزاده مختاری، روزنامه‌نگار، در یکی از توثیت‌های خود به آن اشاره کرده است.

در مقابل، اهداف گفتمان دولت بر منافع اقتصادی، فنی و اجتماعی متمرکز است: توسعه اقتصادی از طریق آبیاری ۷۰ هزار هکتار اراضی پایین‌دست (علی‌اکبر محرابیان، وزیر نیرو، خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶) و تأمین آب پایدار برای صنایع بزرگ نفت و گاز و پتروشیمی (سید علی احمدزاده، استاندار، رگنا، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴)؛ تأمین انرژی با تولید ۴۸۲ گیگاوات انرژی برقی در سال (آرش مصلح، مدیرعامل آب منطقه‌ای استان کهگیلویه و بویراحمد، همشهری آنلاین، ۱۴۰۱/۰۹/۲۴)؛ مدیریت منابع آب از طریق کنترل سیلاب‌های مخرب رودخانه زهره و ایجاد تعادل کیفی در رودخانه پایین‌دست (معاونت محیط‌زیست انسانی سازمان حفاظت از محیط‌زیست کشور، خبرگزاری مهر، ۱۴۰۱/۰۹/۸)؛ و ایجاد اشتغال و رفاه اجتماعی که رئیس‌جمهور، ابراهیم رئیسی، آن را به خوب‌شدن زندگی مردم و جلوگیری از مهاجرت روستاییان تعبیر می‌کند (پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶).

این تفاوت در تعریف آینده مطلوب و اهداف ارزشمند، ریشه بسیاری از اختلافات این مناقشه است و نشان می‌دهد هر گفتمان چه چشم‌اندازی برای جامعه و محیط‌زیست دنبال می‌کند.

۴-۲-۳. مؤلفه ابزار-هدف: راهبردهای متعارض برای دستیابی به آینده‌های متفاوت

ابزارهای فعالان و روزنامه‌نگاران محیط‌زیست عمدتاً گفتمانی، رسانه‌ای و مبتنی بر کنشگری مدنی هستند. این ابزارها شامل افشاگری از طریق رسانه‌های اجتماعی، استناد به دانش کارشناسی مستقل، نقد سیاست‌ها و ساختارها، و بسیج مدنی از طریق کارزارها می‌شود. در مقابل، ابزارهای گفتمان دولت عمدتاً فنی، مهندسی، مدیریتی، و رسانه‌ای رسمی هستند. این ابزارها شامل طراحی و ساخت خود سد، استناد به مطالعات و استانداردهای رسمی، و ترویج روایت رسمی از طریق رسانه‌های همسو می‌شود. این ماهیت نامتقارن مناقشه که در آن، جامعه مدنی با استفاده از رسانه‌های اجتماعی به مقابله با دولت و رسانه‌های رسمی می‌پردازد، یکی از ویژگی‌های بارز حوزه عمومی زیست‌محیطی (پزولو و کاکس، ۲۰۱۸) در عصر دیجیتال است.

۴-۲-۴. مؤلفه ارزش‌های بنیادین: نبرد بر سر اصول و اولویت‌های هنجاری

در مدل استدلال عملی فرکلاف و فرکلاف (۲۰۱۲)، ارزش‌ها باورهای بنیادینی‌اند که به اهداف و اقدامات گفتمان‌ها جهت‌گیری هنجاری می‌بخشند. بررسی گفتمان‌های رقیب در مناقشه سد چمشیر، یک جنگ ارزشی را نشان می‌دهد که اختلافات آن‌ها در تعریف شرایط و اهداف از همین‌جا سرچشمه می‌گیرد.

الف) تقابل محوری: حفاظت از محیط‌زیست و پایداری در برابر رشد و توسعه اقتصادی. این شکاف مهم‌ترین تعارض ارزشی میان دو گفتمان است. منتقدان، ارزش حفاظت از محیط‌زیست را اولویت مطلق می‌دانند و سد چمشیر را تهدیدی مستقیم علیه آن تلقی می‌کنند. محمد درویش با هشدار دربارهٔ پمپاژ دست‌کم ۵۰۰ هزار تن نمک به رودخانه زهره و حسین آخانی با توصیف محل سد به‌عنوان محل قتل‌عام حیات و زندگی (بازنشر زینب رحیمی) این نگرانی را برجسته می‌کنند. این دیدگاه با ارزش توسعه پایدار نیز پیوند دارد؛ چنان‌که اعظم بهرامی بر ضرورت توجه به تغییر اقلیم و حفظ پایداری در مسیر توسعه تأکید می‌کند.

در مقابل، گفتمان دولت ارزش رشد و توسعه اقتصادی را مقدم می‌داند. علی‌اکبر محرابیان، وزیر نیرو، آب را محور توسعه کشور معرفی می‌کند (تسنیم، ۱۴۰۱/۱۰/۹) و سید علی احمدزاده، استاندار، سد را تحول‌ساز و پشتیبان صنایع نفت، گاز و پتروشیمی می‌پندارد (رکنا، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴). همچنین آبیاری اراضی پایین‌دست (به گفته رئیس‌جمهور، پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶) و تأمین امنیت غذایی (رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان، ایسنا، ۱۴۰۱/۱۰/۲۸) نشان می‌دهد توسعه اقتصادی ارزش مسلط این گفتمان است. در این نگاه، محیط‌زیست ملاحظه‌ای مدیریتی است که باید در خدمت توسعه قرار گیرد.

ب) تقابل در تعریف منافع ملی: ارزش حفظ سرزمین در برابر اقتدار و خودکفایی. هردو گفتمان ادعای دفاع از منافع ملی را دارند، اما با تعاریفی کاملاً متضاد. گفتمان منتقدان، منافع ملی را در حفظ تمامیت و سلامت سرزمین، میراث فرهنگی و استقلال واقعی تعریف می‌کند. آزاده مختاری، روزنامه‌نگار، در توییتری با اندوه از «مرگ ایران این گوهر زمین ما» می‌نویسد و زهرا کشوری، روزنامه‌نگار، نیز در حساب کاربری ایکس خود، نگران غرق‌شدن تاریخ ساسانی است. همچنین آرش نیکخو، فعال محیط‌زیست، با

اشاره به اینکه منابع آبی ایران فدای منافع مالی چینی‌ها شد، استقلال ملی را در خطر می‌بیند. در نقطه مقابل، گفتمان دولت منافع ملی را در اقتدار فنی، پیشرفت و خوداتکایی در تأمین منابع حیاتی تعریف می‌کند. تأکید علی‌اکبر محرابیان، وزیر نیرو، بر اینکه سد توسط متخصصان ایرانی طراحی شده (تسنیم، ۱۴۰۱/۱۰/۹) و بلندترین سد بتنی غلته‌کی ایران و غرب آسیا است (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶)، بر ارزش اتکا به توان داخلی و غرور ملی تأکید دارد. همچنین اهدافی مانند کاهش ناترازی‌های تولید برق (به گفته وزیر نیرو) و تأمین امنیت غذایی کشور» (به بیان رئیس سازمان جهاد کشاورزی استان کهگیلویه و بویراحمد)، ارزش «خودکفایی و استقلال» را به مثابه بخشی از منافع ملی برجسته می‌سازند.

پ) تقابل در ارزش «حکمرانی مطلوب»: شفافیت و عدالت در برابر قانون‌مداری و خدمت. هردو طرف به اصولی برای اداره مطلوب امور اشاره می‌کنند، اما با تأکیدات کاملاً متفاوت. گفتمان منتقدان بر ارزش‌های حکمرانی خوب مانند شفافیت، پاسخگویی و حاکمیت قانون پای می‌فشارد. زینب رحیمی، روزنامه‌نگار، در توثیقات متعدد با انتقاد از عدم انتشار گزارش ارزیابی، خواستار شفافیت است و محمد درویش، فعال محیط‌زیست، با اشاره به نادیده گرفتن دستورهای قانونی برای توقف آبیگری، احترام به قانون را در حد شوخی می‌داند. این گفتمان همچنین بر عدالت (زیست‌محیطی، اجتماعی، و رویه‌ای) تأکید دارد و نگران فقر و آوارگی عشایر (به گفته آزاده مختاری، روزنامه‌نگار) و عدم توازن قدرت بین ذی‌مدخلان است (به تعبیر بهنام اندیک، فعال محیط‌زیست).

در مقابل، گفتمان دولت بر ارزش قانون‌مداری (شکلی) از طریق اخذ تمام مجوزهای لازم (محابیان، تسنیم، ۱۴۰۱/۱۰/۹) و همچنین بر ارزش جهاد و خدمت تأکید می‌کند. رئیس‌جمهور، ابراهیم رئیسی، با قدردانی از کارگران در گرمای ۵۰ درجه طاق‌فرسا برای خدمت به مردم، این اقدام را یک کار بزرگ و دارای پاداش الهی می‌داند (پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۴۰۲/۰۴/۲۶). این گفتمان، عدالت را نیز بیشتر در چارچوب توزیع منافع توسعه و رفع محرومیت تفسیر می‌کند.

ت) تقابل بر سر مرجعیت علمی (ارزش علم‌گرایی): علم مستقل در برابر علم رسمی. در این سطح، شکافی عمیق درباره اینکه کدام نوع دانش معتبر است دیده می‌شود. گفتمان منتقدان بر ارزش علم‌گرایی مستقل و انتقادی تکیه دارد و مرتب به نظر استادان دانشگاه و کارشناسان مستقل مانند محمدزاده و آخانی استناد می‌کند. در مقابل، گفتمان دولت بر علم‌گرایی رسمی و مهندسی تأکید دارد و با اتکا به مطالعات جامع و گزارش‌های نظارتی نهادهای دولتی، دیدگاه‌های مخالف را غیرعلمی یا غیرتخصصی می‌خواند (احمدزاده، استاندارد وقت، رگنا، ۱۴۰۱/۱۰/۱۴).

این تقابل‌های ارزشی نشان می‌دهد مناقشه سد چمشیر صرفاً اختلافی فنی نیست، بلکه برخوردی میان دو نظام ارزشی متفاوت است. گفتمان منتقدان بر ارزش‌های زیست‌محیطی-اجتماعی مانند پایداری، عدالت و شفافیت استوار است؛ درحالی‌که گفتمان دولت بر ارزش‌های توسعه‌گرا و عمل‌گرایانه‌ای تکیه دارد که رشد اقتصادی، اقتدار فنی و تأمین نیازهای مادی را در اولویت قرار می‌دهد. فهم این تفاوت‌های بنیادین، برای توضیح عمق و دشواری آشتی میان دو گفتمان ضروری است.

۴-۲-۵. مؤلفه ادعای عملی: دو فراخوان متضاد برای اقدام

ادعای عملی به مثابه نقطه اوج و نتیجه‌گیری نهایی هر استدلال، آن اقدام خاصی است که هر گفتمان، پس از بنا نهادن مبانی خود، خواستار تحقق آن است. در چنین بستری از تضادهای عمیق و بنیادین در تعریف واقعیت (شرایط)، ترسیم آینده مطلوب (اهداف) و اتکا به نظام‌های ارزشی متعارض، طبیعی است که دو ادعای عملی متفاوت و آشتی‌ناپذیر از دل این دو منطق ناهمگون بیرون آید.

ادعای عملی منتقدان که برآمده از یک چارچوب تحلیلی مبتنی بر خطر، بی‌عدالتی و بی‌اعتمادی به فرایندهای رسمی است، فراخوانی قاطع برای توقف فوری، بازنگری جامع و پاسخگویی نظام‌مند است. این ادعا که در هشتگ نمادین «نه به آبگیری سد چمشیر» توسط فعالان و روزنامه‌نگاران محیط‌زیست در رسانه اجتماعی ایکس تیلور یافته، خواستار توقف کامل و بدون قید و شرط عملیات آبگیری، بازنگری در مطالعات توسط نهادهای مستقل و با مشارکت جامعه مدنی و در نهایت، پیگرد قانونی و پاسخگویی عمومی مسئولان در قبال تصمیمات و پیامدهای احتمالی بود. این ادعای عملی نه تنها به دنبال اصلاح یک پروژه، بلکه به دنبال تغییر در یک رویه بوده است.

در نقطه مقابل، ادعای عملی دولت که ریشه در یک منطق توسعه‌گرا، نیازمحور و مبتنی بر اعتماد به تخصص و نهادهای رسمی دارد، فراخوانی قاطع برای ادامه بدون وقفه، تکمیل سریع و بهره‌برداری کامل و افتخارآمیز از پروژه بوده است. این ادعا که در اظهارات مقامات مبنی بر مصمم‌بودن برای آبگیری و در نهایت در افتتاح رسمی سد با حضور مقامات ارشد تجلی یافت، سد چمشیر را به مثابه یک دستاورد ملی و یک ضرورت توسعه‌ای معرفی می‌کند که نباید تحت تأثیر حاشیه‌سازی‌ها متوقف شود.

این دو ادعای عملی، صرفاً دو پیشنهاد متفاوت نیستند، بلکه دو مسیر کاملاً متضاد و غیرقابل جمع را برای آینده سد چمشیر و به‌طور کلی برای سیاست‌گذاری منابع آب در کشور پیشنهاد می‌دهند. تضاد در این سطح نهایی از استدلال، نشان‌دهنده عمق شکاف گفتمانی و دشواری دستیابی به هرگونه راه‌حل مورد توافق در چارچوب مفروضات و ارزش‌های فعلی هریک از طرفین است و مناقشه را به یک وضعیت برنده-بازنده تبدیل می‌کند.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل مقایسه‌ای گفتمان‌های پیرامون سد چمشیر، تصویری روشن از نزاعی عمیق بر سر تعریف واقعیت، اولویت‌های ارزشی و مسیر توسعه در ایران ارائه می‌دهد. این مناقشه فراتر از یک اختلاف فنی، بازتاب شکاف میان جهان‌بینی‌ها و پارادایم‌های متفاوت در سیاست‌گذاری آب و محیط‌زیست است.

یافته‌های پژوهش نشان داد دولت و منتقدان با ساختن خط داستان‌هایی متضاد، مسئله را به سود خود چارچوب‌بندی می‌کنند. دولت با روایت کلید توسعه و پیشرفت ملی، پروژه را در قالب گفتمان حل مسئله زیست‌محیطی (دریزیک، ۲۰۱۳) بازنمایی می‌کند؛ درحالی که منتقدان با روایت تهدیدی برای سرزمین و نماد توسعه ناپایدار، به گفتمان عدالت زیست‌محیطی و رادیکالیسم سبز نزدیک می‌شوند. این نبرد روایی نشان می‌دهد واقعیت پروژه، محصول فرایندهای گفتمانی و تفسیری است. دولت از طریق طبیعی‌سازی توسعه‌گرایی می‌کوشد موضوع را از دایره نقد عمومی خارج کند، اما منتقدان با سیاسی‌سازی ریسک‌های فنی، انحصار دولت بر تعریف خیر عمومی را به چالش می‌کشند.

تحلیل ساختار استدلالی دو گفتمان نیز نشان داد دولت با بازنمایی شرایط به مثابه نیاز و فرصت و با اتکا به ارزش‌هایی مانند رشد اقتصادی و پیشرفت ملی، به ادامه و بهره‌برداری از پروژه می‌رسد. در مقابل، منتقدان با بازنمایی شرایط به عنوان خطر و بحران و با تکیه بر حفاظت محیط‌زیست و عدالت، از توقف و بازنگری دفاع می‌کنند. این شکاف در تعریف واقعیت و اولویت‌های ارزشی، علت دشواری دستیابی به اجماع را توضیح می‌دهد و بازتابی از تقابل مدل فنی و مدل دموکراتیک در حکمرانی آب ایران است. در شرایط

عدم قطعیت علمی، دانش فنی به‌تنهایی قادر به حل مناقشه نیست و بحران مشروعیت زمانی شکل می‌گیرد که ارزش‌های بنیادین با یکدیگر تعارض پیدا می‌کنند.

این منازعه همچنین تداوم پارادایم توسعه‌گرایی تکنوکراتیک را نشان می‌دهد؛ پارادایمی که از دهه ۱۳۷۰ تا دولت سیزدهم، با وجود تغییر دولت‌ها پابرجا مانده است. یافته‌ها نشان می‌دهد ایدئولوژی توسعه مبتنی بر کنترل طبیعت در بوروکراسی دولتی و ساختار پیمانکاری نهادینه و به‌عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بازنمایی می‌شود. باین‌حال، در دولت سیزدهم، پیوند پروژه با مفاهیمی از قبیل کار جهادی و خدمت‌رسانی به آن مشروعیت ایدئولوژیک بیشتری بخشید و مخالفت با سد را به‌مثابه مخالفت با خدمت به مردم صورت‌بندی کرد؛ رویکردی که امکان گفت‌وگوی میان‌بخشی را محدود و شکاف میان دولت و جامعه علمی مستقل را تشدید کرد.

پژوهش همچنین نقش مهم رسانه‌ها را برجسته می‌کند. رسانه‌های رسمی در بازتولید گفتمان هژمونیک توسعه نقش داشته‌اند؛ درحالی‌که شبکه‌های اجتماعی، به‌ویژه ایکس، به فضای اصلی ضدگفتمان منتقدان تبدیل شده‌اند. این وضعیت نشان‌دهنده اهمیت کنشگری دیجیتال در شکل‌گیری حوزه عمومی زیست‌محیطی در ایران است. باین‌حال، غلبه روایت‌های متقابل در هردو فضا به‌جای تسهیل مفاهیم، به‌نوعی قطبی‌سازی معرفتی انجامیده که در آن تقابل روایت‌ها بر تحلیل بی‌طرفانه غلبه یافته است.

درمجموع، سد چمشیر فقط پروژه‌ای عمرانی نیست، بلکه نمادی از چالش‌های توسعه در ایران امروز است. این مناقشه نشان می‌دهد الگوی توسعه دولت‌محور و سازه‌ای اکنون با مقاومت جدی جامعه مدنی مواجه شده است. چمشیر به مکانی معنایی تبدیل شد که در آن، شفافیت تصمیم‌گیری، اعتبار ارزیابی‌های محیط‌زیستی و نسبت میان علم و قدرت به آزمون گذاشته شد. حرکت به‌سوی توسعه پایدارتر، مستلزم بازنگری در فرایندهای سیاست‌گذاری، ایجاد فضاهای واقعی گفت‌وگوی دموکراتیک، افزایش شفافیت و گذار از ارتباطات یک‌سویه به حکمرانی مشارکتی است. در غیر این صورت، پروژه‌هایی مانند چمشیر همچنان عرصه تعارض باقی خواهند ماند، نه بستری برای اجماع ملی.

بررسی تحولات پس از افتتاح سد در تیر ۱۴۰۲ نیز نشان می‌دهد اگرچه از شدت مناقشات کاسته شده و فاجعه زیست‌محیطی پیش‌بینی شده به‌صورت فوری رخ نداده است، اما نبرد گفتمانی همچنان ادامه دارد. دولت بر وضعیت نرمال و موفقیت پروژه تأکید می‌کند؛ درحالی‌که منتقدان با استناد به برخی اندازه‌گیری‌های میدانی، از افزایش تدریجی شوری آب سخن می‌گویند و تأکید دارند پیامدهای اکولوژیک سازندهای نمکی ماهیتی بلندمدت و تجمعی دارد. به این ترتیب حتی عدم وقوع بحران در کوتاه‌مدت نیز نتوانسته شکاف اعتماد میان دولت و جامعه علمی مستقل را ترمیم کند. تداوم تقابل میان روایت رسمی وضعیت پایدار و روایت منتقدان از تهدیدهای پنهان، بیانگر بن‌بستی در حکمرانی ریسک است که در آن، نبود شفافیت و ارتباط مشارکتی، قدرت اقناع‌گری داده‌های فنی را کاهش داده و به تداوم بی‌اعتمادی انجامیده است.

سپاسگزاری: مقاله حاضر از رساله دکتری نویسنده اول با عنوان «مطالعه گفتمان‌های رسانه‌ای مناقشه سد چمشیر و ارائه چارچوب ارتباطات ریسک محیط‌زیستی»، گروه ارتباطات، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران مستخرج شده است. بدینوسیله از گروه ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی و همچنین از عوامل علمی اجرائی فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی تشکر و قدردانی می‌نمایم.

تعارض منافع: در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

- پایگاه اطلاع‌رسانی دولت (۱۴۰۲، ۲۶ تیر). *افتتاح سد چمشیر. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://dolat.ir>
- هانینگن، جان (۱۳۹۳)، *جامعه‌شناسی محیط زیست*، مترجم صادق صالحی، تهران: سمت.
- فلیک، اوه (۱۳۹۰)، *درآمدی بر تحقیق کیفی*، مترجم هادی جلیلی، تهران: نشرنی.
- خبرگزاری ایسنا. (۱۴۰۱، ۲۸ دی). *رئیس سازمان جهاد کشاورزی کهگیلویه و بویراحمد: سد چمشیر، ۲۳ هزار هکتار زمین دیم کشاورزی را آبی می‌کند. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://www.isna.ir/news/1401102819325/>
- خبرگزاری تسنیم (۱۴۰۱، ۵ دی). *موافقان و مخالفان آبیگری سد چمشیر چه می‌گویند؟ بازیابی شده در ۳۰ خرداد ۱۴۰۳* از <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/10/05/2826489/>
- خبرگزاری تسنیم (۱۴۰۱، ۹ دی). *وزیر نیرو: نگرانی‌های محیط زیستی سد چمشیر برطرف شده/ نرخ آب و برق خوش‌مصرف‌ها افزایش نمی‌یابد. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/10/09/2828922/>
- خبرگزاری رکنا (۱۴۰۱، ۱۴ دی). *استاندار کهگیلویه و بویراحمد: سد چمشیر گچساران بدون هیچ مشکلی آبیگری می‌شود. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://www.rokna.net>
- خبرگزاری رکنا (۱۴۰۱، ۲۳ آذر). *سازمان حفاظت محیط زیست: سد چمشیر مسئله محیط زیستی ندارد / هیچ نمکی در سد مشاهده نشد / سلبریتی‌های محیط زیست، باید از کارشناسان خبره نظر بگیرند. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://www.rokna.net>
- خبرگزاری فارس. (۱۴۰۲، ۵ تیر). *تصاویر ماهواره‌ای از روند آبیگری سد چمشیر. بازیابی شده در ۳۰ خرداد ۱۴۰۳* از <https://www.farsnews.ir/news/14020405000539/>
- خبرگزاری مهر (۱۴۰۱، ۸ آذر). *معاونت محیط زیست انسانی سازمان حفاظت محیط زیست: بررسی دقیق اثرات محیط زیستی سد چمشیر در دست انجام است. بازیابی شده از* <https://www.mehrnews.com/news/5642862>
- خبرگزاری مهر (۱۴۰۲، ۱۷ تیر). *تکمیل بزرگترین سد غلته‌کی خاورمیانه/ «چمشیر» به ایستگاه افتتاح رسید. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://www.mehrnews.com/news/5830063>
- خبرگزاری مهر (۱۴۰۲، ۲۶ تیر). *وزیر نیرو؛ نیروگاه چمشیر برق یک شهر ۵۰۰ هزار نفری را تامین می‌کند. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://www.mehrnews.com/news/5839065>
- فیروز، اسکندر (۱۳۹۲). *خاطرات/ اسکندر فیروز. تهران: تدبیر روشن.*
- همشهری آنلاین (۱۴۰۱، ۲۴ آذر). *آبیگری سد جنگالی تاییدیه گرفت | سد چمشیر کی آبیگری می‌شود؟. بازیابی شده در ۱ تیر ۱۴۰۳* از <https://www.hamshahrionline.ir/news/728135>

References

- Dolat.ir (Official Website of the Government of Iran). (2023, July 17). Inauguration of Chamshir Dam. Retrieved July 21, 2024, from <https://dolat.ir/> (In Persian).
- Hannigan, J. (2019). *Environmental sociology*, translated by Sadegh Salehi, SAMT. (In Persian).
- ISNA News Agency (2023, January 18). Head of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad Agricultural Jihad Organization: Chamshir Dam will irrigate 23,000 hectares of rain-fed agricultural land. Retrieved July 22, 2024, from <https://www.isna.ir/news/1401102819325/> (In Persian)

- Flick, U. (2011). *An Introduction to Qualitative Research*, Translated by Hadi Jalili. Tehran: Nashr-e Ney. (In Persian)
- Tasnim News Agency (2022, December 26). What do the supporters and opponents of the Chamshir Dam impoundment say? Retrieved June 20, 2024, from <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/10/05/2826489/> (In Persian)
- Tasnim News Agency. (2022, December 30). Minister of Energy: Environmental concerns regarding Chamshir Dam have been resolved / Water and electricity tariffs for low-consumption users will not increase. Retrieved July 22, 2024, from <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/10/09/2828922/> (In Persian)
- Rokna News Agency (2023, January 4). Governor of Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad: Chamshir Dam in Gachsaran will be impounded without any problems. Retrieved July 22, 2024, from <https://www.rokna.net/> (In Persian)
- Rokna News Agency (2022, December 14). Department of Environment: Chamshir Dam has no environmental issue / No salt observed in the dam / Environmental celebrities should consult expert specialists. Retrieved July 22, 2024, from <https://www.rokna.net/> (In Persian)
- Fars News Agency (2023, June 26). Satellite images of the Chamshir Dam impoundment process. Retrieved June 20, 2024, from <https://www.farsnews.ir/news/14020405000539/> (In Persian)
- Mehr News Agency (2022, November 29). Deputy for Human Environment of the Department of Environment: Detailed investigation of the environmental impacts of Chamshir Dam is underway. Retrieved from <https://www.mehrnews.com/news/5642862/> (In Persian)
- Mehr News Agency (2023, July 8). Completion of the largest roller-compacted dam in the Middle East / “Chamshir” reached the inauguration stage. Retrieved July 22, 2024, from <https://www.mehrnews.com/news/5830063/> (In Persian)
- Mehr News Agency. (2023, July 17). Minister of Energy: Chamshir power plant supplies electricity for a city of 500,000 people. Retrieved July 22, 2024, from <https://www.mehrnews.com/news/5839065/> (In Persian)
- Firouz, E. (2013). *The Memoirs of Eskandar Firouz*. Tehran: Tadbir Roshan. (In Persian)
- Hamshahri Online. (2022, December 15). The controversial dam impoundment received approval | When will Chamshir Dam be impounded? Retrieved July 22, 2024, from <https://www.hamshahronline.ir/news/728135/> (In Persian)
- Amossy, R. (2009). Argumentation in discourse: A socio-discursive approach to arguments. *Informal Logic*, 29(3), 252–267. <https://doi.org/10.22329/il.v29i3.2843>
- Eemeren, F. H. van, Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Snoeck Henkemans, A. F., Verheij, B., & Wagemans, J. H. M. (2014). *Handbook of argumentation theory*. Springer Academic.
- Dryzek, J. S. (2013). *The politics of the Earth: Environmental discourses* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Fairclough, I., & Fairclough, N. (2012). *Political discourse analysis: A method for advanced students*. London: Routledge.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press.
- Fiorino, D. J. (1989). Technical and democratic values in risk analysis. *Risk Analysis*, 9(3), 293–299. DOI: [10.1111/j.1539-6924.1989.tb00994.x](https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1989.tb00994.x)
- Hajer, M. A. (1995). *The politics of environmental discourse: Ecological modernization and the policy process*. Oxford: Clarendon Press.
- Sandman, P. M. (1994). Mass media and environmental risk: Seven principles. *Risk: Health, Safety & Environment*, 5(3), 251–260. <https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1198&context=risk>
- Brulle, R. J. (2000). *Agency, democracy and nature: The U.S. environmental movement from a critical theory perspective*. Cambridge, MA: MIT Press.
- IRGC (International Risk Governance Council). (2018). Guidelines for Risk Governance of Environmental Projects. EPFL, Lausanne. <https://infoscience.epfl.ch/entities/publication/8e6676c6-cf53-49ae-9d74-172dbcb748d2>
- Chase, V. M. (2022). *Damming sustainability: How social and environmental networks influence the construction and management of large dams in the Amazon Basin* (Doctoral dissertation). University of Massachusetts Boston.

- Yang, G., & Calhoun, C. (2007). Media, civil society, and the rise of a green public sphere in China. *China Information*, 21(2), 211–236. <https://doi.org/10.1177/0920203x07079644>
- Renn, O. (2008). *Risk Governance: Coping with Uncertainty in a Complex World*. Earthscan.
- Slovic, P. (2004). Trust, emotion, sex, politics and science: Surveying the risk-assessment battlefield. In R. E. Lofstedt (Ed.), *The perception of risk* (pp. 390–412). Earthscan.
- Klinke, A., & Renn, O. (2012). Adaptive and integrative governance on risk and uncertainty. *Journal of Risk Research*, 15(3), 273–292. <https://doi.org/10.1080/13669877.2011.636838>